

MARKAZIY OSIYO VA XITOIY MUNOSABATLARINING XALQARO MIQYOSDAGI AHAMIYATI

Bojxona Qo`mitasi Bojxona insituti

“Yurisprudensiya” fakulteti 2-Kurs kursanti

Alloyev Abdurahim Akramovich

Email: abdurahimbey001@gmail.com

Phone: +998-910110721

“Shu bois, qanchalik qiyin bo‘lmasin, tanlagan yo‘limizdan hech qachon ortga qaytmaymiz. Ko‘zlagan marralarimizga albatta yetamiz. Bu yo‘lda niyati ulug‘, qalbi pok, mehnatkash xalqimizga tayanamiz. Bir tanu bir jon bo‘lib harakat qilsak, men ishonaman, el-yurtimiz intilayotgan Yangi O‘zbekistonni albatta barchamiz birgalikda bunyod etamiz.”

SH.M.Mirziyoyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada Osiyo davlatlari jumladan, Xitoy va O‘rta Osiyo davlatlarining boy tarixi bo‘yicha tahlillar shuningdek, xalqaro miqyosida iqtisodiy hamkorlik va bugungi kunda glaballashuv jarayonida giyosiyosiy vaziyatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tarix, xalqaro strategiya, geopolitik, “yumshoq kuch”, Shanxay, Xitoy-Markaziy Osiyo hamkorlik forumi, tashriflar, geosiyosiy aloqalar, strategik hamkorlik, manfaat, iqtisodiy hamkorlik, etnik separatistlar, ichki aloqa o‘rnatish, strategik hamkorlik.

Abstract: This article analyzes the rich history of Asian countries, including China and Central Asian countries, as well as international economic cooperation and geopolitical situations in the process of globalization today.

Key words: history, international strategy, geopolitics, "soft power", Shanghai, China-Central Asia Cooperation Forum, visits, geopolitical relations, strategic cooperation, interest, economic cooperation, ethnic separatists, internal communication, strategic cooperation.

Kirish

Bugungi kunda jonajon vatanimizning xalqaro tashkilotlar xususan Shanxay hamkorlik tashkilotida tutgan o‘rni oshayotganligi sir emas. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022 yil 20-dekabrda Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida “Shanxay hamkorlik tashkiloti va Turkiy davlatlar tashkiloti sammitlari hamda o‘nlab yuqori darajadagi xalqaro anjumanlarga mezbonlik qildik va muhim tashabbuslarni ilgari surdik. Bularning barchasi mamlakatimizning xalqaro nufuzi tobora ortib borayotganidan dalolat beradi. Mana

shunday katta yutuqlarga erishishda fidokorona mehnati bilan munosib hissa qoʻshgan har bir yurtdoshimizga oʻz minnatdorligimni bildiraman. Jahonning ilm-fan, madaniyat va sport shohsupalarida bayrogʻimizni baland koʻtarayotgan oʻgʻil-qizlarimiz, shijoatli yoshlarimizga yangi-yangi zafarlar tilayman. Ular bizning faxrimiz-gʻururimizdir” deb taʼkidlab oʻtilgan [2].

Shanxay hamkorlik tashkilotiga aʼzo davlatlar rahbarlari kengashining yigʻilishi¹.

Xitoy va Markaziy Osiyo oʻrtasidagi hozirgi munosabatlar geografik, siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik omillari bilan belgilangan. Bu Xitoyning Markaziy Osiyo mamlakatlariga nisbatan siyosatining asosidir. Geografiya nuqtai nazaridan Xitoy va Markaziy Osiyo qoʻshni davlatlardir. Markaziy Osiyo xalqlari uchun Xitoy dengizga chiqish yoʻlidir, Markaziy Osiyo davlatlari esa Xitoyga Yevropa va Gʻarbiy Osiyo bilan ichki aloqa oʻrnatishda yordam berishi mumkin. Siyosat nuqtai nazaridan, Xitoy va Markaziy Osiyo xalqlari oʻrtasida uzoq yillik aloqalar mavjud. Hozirgi kunda Xitoy va Markaziy Osiyo koʻplab milliy va xalqaro muammolar boʻyicha bir xil qarashlarga ega va bu xalqlar oʻrtasida foydali siyosiy munosabatlar shakllangan. Iqtisodiyot nuqtai nazaridan Xitoy va Markaziy Osiyo mamlakatlari bir-birini toʻldiruvchi afzalliklarga ega boʻlib, keng koʻlamli hamkorlik qilish imkoniyatini beradi. Xitoy uchun Markaziy Osiyoning energiya

¹ Shanxay hamkorlik tashkilotiga aʼzo davlatlar rahbarlari kengashining yigʻilishi 2022 yil 15-16 sentyabr, Samarqand.

resurslari, metallar, charm buyumlar va boshqa tovarlar, shuningdek, xomashyo va bozorlari juda muhim.

Shu bilan birga, Xitoyning sanoat, iste'mol va qishloq xo'jaligi mahsulotlari va bozorlari Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun katta qiziqish uyg'otmoqda. Xavfsizlik nuqtai nazaridan Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari umumiy manfaatlarga ega. Etnik separatistlar, diniy ekstremistlarning harakatlari va transmilliy jinoyatchilik, terrorizm va mintaqaviy mojarolar tahdidi ikki tomonni ham tashvishga solmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Jahonda ko'plab olimlar Xitoy va Markaziy Osiyo o'rtasidagi iqtisodiy va ijtimoiy aloqalar borasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda va bir necha yuz yillardan beri bu mavzu o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Ushbu yo'nalishda ilmiy ishlar olib borayotgan yirik olimlardan biri bu [3] Bruno Maçaes - portugaliyalik siyosatchi, maslahatchi va yozuvchi bo'lib, u Flint Global'da katta maslahatchi, Portugaliyadagi Yevropa ishlari bo'yicha sobiq Davlat kotibi va "New Statesman" gazetasi sharhlovchisidir. U xalqaro aloqalar bo'yicha Yevropa kengashi va Bryussel geosiyosat instituti maslahat kengashi a'zosi ancha yillardan beri mavzu dolzarbligini oshirib bormoqda.

Marta Brill Olcott (1949 yilda tug'ilgan)[4] — amerikalik tarixchi va siyosatshunos, Markaziy Osiyo va Kaspiy mintaqasi bo'yicha mutaxassis. Colgate universiteti faxriy professori tomonidan ko'plab maqolalar yozilgan.

Shuningdek Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasining Rossiya, Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo tadqiqotlari instituti direktori; Xitoy Ijtimoiy fanlar akademiyasi qoshidagi Xitoy va Rossiya o'rtasidagi strategik hamkorlik bo'yicha kengash vitse-prezidenti tomonidan ulkan tadqiqot ishlari olib borildi.

O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konsitutsiyasi bilan xalqaro munosabatlarni rivojlantirish davlat tomonidan qo'llanishi belgilab ketilgan.

O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konsitutsiyasi IV Bob 18-moddasida "O'zbekiston Respublikasi davlatlar va xalqaro tashkilotlar bilan ikki va ko'p tomonlama munosabatlarni har taraflama rivojlantirishga qaratilgan tinchliksevar tashqi siyosatni amalga oshiradi" deb belgilangan[1].

Tahlil va muhokamalar

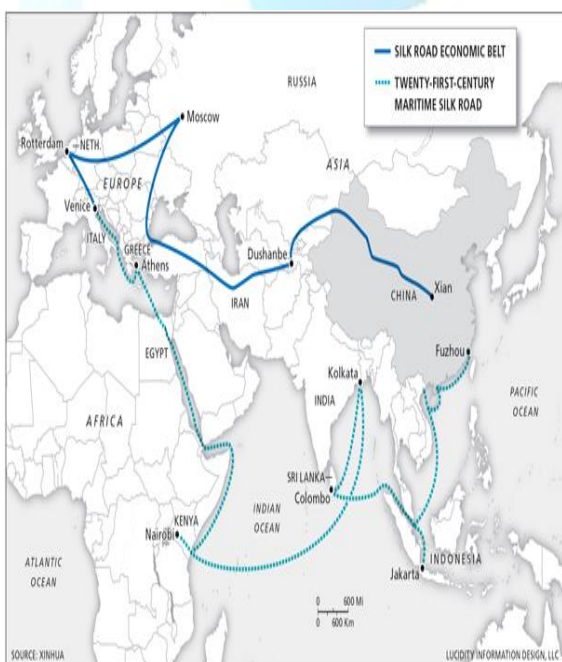
Markaziy Osiyo va g'arbiy barqarorlikni saqlash Xitoyning chegara hududlari uchun foydalidir. Ular o'rtasida madaniy almashinuv va savdo-sotiq bo'lgan bo'lsa-da Xitoy va Markaziy Osiyo ming yillar davomida Markaziy Osiyo xalqlari

mustaqillikka erishgandan keyingina mamlakatlar o'rtasida teng huquqli va o'zaro manfaatli munosabatlar o'rnatilgan.

Bizga ma'lumki, Qadimgi Ipak yo'li Xitoy bilan O'rta Osiyoni bog'lovchi asosiy magistral yo'li bo'lib hisoblangan. G'arb va Sharq o'rtasidagi eng xavfsiz yo'l bo'lganligi bois, bu yo'l tarixda o'zini to'la oqlagan.

Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekiston tomonidan Buyuk ipak yo'lining yo'nalishida temiryo'l va avtomobil yo'llarini o'tkazish masalasi ko'tarilgan edi. Bu taklifga Xitoy hukumati ijobiy javob bergan. Shundan so'ng doim bu masala muhokamada bo'lib kelmoqda. Ushbu kelishuv asosidagi vazifalarni amalga oshirish esa albatta xarajat talab etadi. Asosiy xarajatlarni Xitoy tomonidan amalga oshirilishiga kelishilgan.

Bizning fikrimizcha, har qanday davlatning rivojlanishi u bilan yonma-yon davlat yoki u joylashgan mintaqa rivoji bilan bog'liq bo'ladi. O'zbekiston uchun bir mintaqada joylashgan mamlakat sifatida Xitoyning iqtisodiy rivojlanishi ijobiy fenomendir. O'tgan o'n yillikda Xitoy va Markaziy Osiyo o'rtasida XXI asrda strategik hamkorlikni shakllantirish uchun mustahkam asoslar yaratilgan. Shanxay hamkorlik tashkilotining tashkil etilishi Xitoy-Markaziy Osiyo munosabatlarini rivojlantirish uchun qulay sharoit va yangi imkoniyatlarni yaratdi. Shunga qaramay, Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida muammolar mavjud. Ularning qarashlaridagi asosiy tafovut ikki tomonlama savdo va suvdan foydalanish kabi iqtisodiy masalalarda namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, ba'zi ichki va tashqi siyosatlar haqida turli fikrlar ham bundan holi emas.

Geopolitik munosabatlar.

Xitoy va Markaziy Osiyo umumiy iqtisodiy va qo'shni davlatlardir. Har biri bir-biriga "bufer" sifatida va kooperativ hamkori sifatida qaraydi va ishonadi. Xitoyning geosiyosiy strategiyalari va Markaziy Osiyo davlatlari ma'lum darajada mos keladi. Masalan, ularda tashqi aloqalar nuqtai nazaridan bir xil yo'nalish va umumiy qarashlar, ko'plab xalqaro muammolar mavjud. Xitoy va Markaziy Osiyo bir-biriga geografik jihatdan bog'liq. Hozirgi vaqtda Xitoyning xalqaro strategiyasi Sharqqa qaratilgan. Uning muhim iqtisodiy sheriklar va tashqi savdo Tinch okeani atrofida ham hududiy suverenitet

masalalari mavjud, masalan Tayvan muammosi. Markaziy Osiyo mamlakatlari ta'sir va nazoratni bartaraf etish uchun Rossiya, G'arbga ustunlik beradi. Garchi Xitoy va Markaziy

Osiyo respublikalari bir biriga ustunlikni bermasa ham xalqaro strategiya nuqtai nazaridan boshqa ustuvor ahamiyatga ega, hech bir tomon boshqasining harakatlariga befarq qarab turolmaydi va aloqani uzolmaydi.

Shanxay hamkorlik tashkilotida Xitoy va Markaziy Osiyo. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti "Shanxay beshligi"da mustahkamlangan chegaralarda ishonch va qurolsizlanishdan kelib chiqqan Xitoy, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston o'rtasidagi kelishuvlar natijasida o'sdi. Har bir uchrashuv va "Shanxay beshligi" mamlakatlari hujjatlari va "Shanxay hamkorlik tashkiloti" mintaqa uchun juda zarur edi. Ular orasida to'rtta oliy darajadagi uchrashuvlar bo'lib o'tgan. Markaziy Osiyoda, ayniqsa mintaqaviy xavfsizlik uchun muhim ahamiyatga ega edi. 1998 yil 3 iyuldagi Olmaotada bo'lib o'tgan uchrashuvda Xitoy, Qirg'iziston, Tojikiston prezidentlari, Qozog'iston va Rossiya prezidentining maxsus vakili ishtirok etdi va mintaqaviy targ'ibotni muhokamalar olib borilgan.

Yig'ilishda ushbu davlatlar o'rtasida tinchlik, barqarorlik va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash bo'yicha besh davlatning qo'shma bayonoti e'lon qilingan. O'shandan beri, iqtisodiy aloqalar Beshta davlatning uchrashuvlari ikki tomonlama (bir tomondan Xitoy bilan va boshqa tomondan Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston) ko'p uchrashuvlar bo'lib o'tdi. 1999 yil 24 avgustda Bishkek va Qirg'izistonda beshta davlat prezidentlari muzokaralar o'tkazgan. Ushbu uchrashuvdan so'ng e'lon qilingan qo'shma bayonot mintaqaviy barqarorlikni buzuvchi faoliyatga qarshi qat'iy zarba berish niyatini bildirgan. 2000 yilda beshta davlatning uchrashuvlari institutsionalizatsiya qilindi va mart mart oyi oxirida besh davlatning milliy mudofaa vazirlari uchrashdi va Ostona, Qozog'iston va qo'shma kommunique imzoladi.

Dushanbeda beshta davlat prezidentlari beshinchi uchrashuvini 2000-yil 5-iyulda o'tkazdilar va yigirma birinchi asrdagi hamkorlikni targ'ib qilish bo'yicha umumiy kelishuvga erishdi. O'zbekiston Prezidenti ushbu yig'ilishda kuzatuvchi sifatida qatnashgan va Xitoy prezidenti Jiang Zemin muhim nutq so'zlagan. Shanxay beshligining besh yilligida rahbarlar Shanxayda 2001 yil iyun oyida O'zbekiston Prezidenti va unga a'zo davlatlarning uchrashuvi bo'lib o'tdi. Birinchidan, ular qo'shma deklaratsiyani imzoladilar O'zbekistonni Shanxay beshligi mexanizmiga a'zo sifatida qabul qilish va keyin birgalikda Shanxayni tashkil etish deklaratsiyasini e'lon qilgan edilar.

Iqtisodiy aloqalar.

Iqtisodiy hamkorlik ShHT uchun hamkorlikning asosiy yo'nalishi bo'lib xizmat qiladi. SHHT ravonligining moddiy asoslari va kafolati sifatida rivojlanish bo'yicha Oltita a'zo

davlatning hukumat rahbarlari birinchi yig'ilishni o'tkazdilar. 2001-yil 14-sentabrda Olmaota shahrida mintaqaviy iqtisodiy masalalarni muhokama qilish uchun yig'ilish hamkorlik va hukumatlar o'rtasida Memorandum imzolangan. Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a'zo davlatlar asosan Mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikning maqsadlari va yo'nalishi va Savdo va investitsiyalarni osonlashtirish jarayonini boshlash. 2002 yilda ham iqtisodiy va savdo mexanizmlari yaratildi. 2003-yil 23-sentyabrda Pekinda ikkinchi marta ShHTga a'zo davlatlarning ko'p tomonlama iqtisodiy va savdo hamkorligi uchun, qaysi ustuvor yo'nalishlarda, asosiy vazifalari va amalga oshirish mexanizmi ShHTga a'zo olti davlat o'rtasida iqtisodiy-savdo hamkorligi aniqlangan.

Bu iqtisodiy hamkorlik uchun muhim poydevor yaratdi va olti a'zo davlatlar orasida ancha uzoq vaqt davomida xizmat qildi. Xitoy va ShHTning boshqa a'zolari 127 ta savdo, sarmoya, bojxona, moliya, soliq, transport, energetika, qishloq xo'jaligi, texnologiya, telekommunikatsiya, atrof-muhit, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalari bo'yicha qo'shma loyihalar ustida ishlamoqda. Chetda 2006 yildagi sammitda 2 milliard dollarga yaqin biznes shartnomalari va kreditlar imzolangan va shunigdek, avtomobil yo'li loyihasini o'z ichiga olgan shartnomalar imzolangan. ShHTning iqtisodiy hamkorlikdagi maqsadi amalga oshirishda 2020 yilgacha tovarlar, xizmatlar, kapital va texnologiyalarning erkin aylanishi mustahkamlab qo'yilgan.

Xulosa va takliflar

Bizning fikrimizcha, xulosa qiladigan bo'sak, Xitoyning Markaziy Osiyoga nisbatan siyosati ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirish bilan birga yangi mazmun va xalqaro vaziyatdagi ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. So'nggi o'n yil ichida, Xitoy Markaziy Osiyo davlatlari bilan birgalikda sa'y-harakatlarni amalga oshirdi va munosabatlarini yangi bosqichga olib chiqdi. Yangi asrga kirgandan so'ng, Xitoy yetakchilarga Markaziy Osiyo muhimligini har doim ta'kidlab keladi. Shanxay Hamkorlik Tashkilotining olti a'zosidan to'rttasi Markaziy Osiyo davlatlari va bu juda katta ta'sir ko'rsatadi. Xitoy hamma bilan yaqindan hamkorlik qiladi Markaziy Osiyo davlatlari mintaqaviy barqarorlikni saqlash hamda kengaytirish uchun iqtisodiy va madaniy almashinuvlar juda tez takrorlanadi. Xitoy o'rtasidagi doimiy hamkorlik va SHHT doirasidagi Markaziy Osiyo davlatlari mintaqaviy iqtisodiy integratsiyani yaxshilashga xizmat qiladi va umumiy xavfsizlikni hal qilishga yordam beradi. Kelajakda ham Xitoy Xalq Respublikasi bilan iqtisodiy aloqalarni davom etish va yanada rivojlantirish kerak degan fikrdaman. Xitoy bilan iqtisodiyotni rivojlantirish va jahon bozoriga kirish mavzusida qo'shma o'quv seminarlar tashkil etish tarafdoriman.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O`zbekiston Respublikasi Konsitutsiyasi . Yangi tahrirdagi 30.04.2023
2. Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2022 yil 20-dekabrda Oliy Majlis va O`zbekiston xalqiga Murojaatnomasi.
3. Bruno Maçaes - Carnegie Europe kompaniyasining norezident hamkori // Uning tadqiqotlari Yevropa Ittifoqi integratsiyasi va tashqi siyosatga savdo siyosati va kengroq globallashuv tendensiyalariga qaratilgan // “Xitoyning kamari va yo'li: maqsad Evropa” [China's belt and road: destination Europe] maqolasi // Nashriyot: Carnegie Europe, USA, 2016-yil 9-noyabr. Pp.1-8. (in English).
4. Marta Brill Olcott - Kolgeyt universitetining emerita professori, u yerda 1974 yildan 2002 yilgacha siyosatshunoslikdan dars bergan // Vaqfda ishlagunga qadar Olcott sobiq davlat kotibi Lourens Eagleburgerning maxsus maslahatchisi bo'lib ishlagan // “Xitoyning Markaziy Osiyodagi tengsiz ta'siri” [China's Unmatched Influence in Central Asia] maqolasi. Nashriyot: Carnegie Europe, USA, 2013-yil 18-sentabr. Pp. 1-15. (in English).
5. Sun Zhuangzhi // Kitob: “Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlarining munosabatlari” [The relationship between China and Central Asia]. Pp.41-63. (in English).